МАТЮВ ОГЪЛАН

КЪАРТАНАМНЫНЪ МАСАЛЛАРЫ

Китап «Бала эдебияты» тешкиляты тарафындан ве «Відродження» Халкъара Фондунынъ «Сюргюнликке огъратылгъан къырымтатар халкъы, эрменилер, булгъарлар, урумлар, алманларнынъ Украин джемиетине интеграция» программасы боюнджа малиевий ярдымы эсасында нешир этильди.

Видання здійснено громадською організацією "Дитяча література" з фінансової підтримки Міжнародного Фонду "Відродження" за програмою «Інтеграція в українське суспільство кримськотатарського народу, болгар, вірмен, греків, німців, які зазнали депортації».

Published by "Books for children" public organization with the financial help of the International Renaissance Foundation Program «Integration of Crimea Tatars, Armenians, Bulgarians, Greeks, Germans, into the Ukrainian Community».

МАТЮВ ОГЪЛАН

МАСАЛ

Халкъ масалны ишлеген **Эдие Муслимова**
Муаррир **Энвер Абдуллаев**
Рессам **Адлер Муждабаев**
Техникий муаррир **Зоре Велиляева**

ISBN 5-7780-1033-8

Бичими 84x108/16. Гарнитура Arial
Офсет басмасы. 1000 нусха

95048 Акъмесджит ш., Трубаченко с., 23-а
"Оджакъ" нешриятынынъ басмаханеси
тел.: (0652) 290 811
e-mail: bala_edebiyat@torba.com

аман-заман экенде, эвель заман экенде, бир падишанынъ учь огълу бар экен. Бир кунь падиша хасталана ве козьлери кёр ола. Огъланлары осип буюген сонъ, бабасынынъ козюне бир илядж тапмакъ пешине тюшелер.

Падишанынъ буюк огълу бабасынынъ алдына келе де:

– Бабам, рухсет этсенъиз, мен сизинъ козьлеринъизге илядж тапмакъ ичюн ёлгъа чыкъар эдим, – дей.

Бабасы:

– Меним козюмнинъ иляджы ат туягъы етмеген ердеки топракътадыр. Эгер чаресини булып, шу ерден бир авуч топракъ алып кельсенъ, меним козьлерим бир ань ичинде савулып кетер.

Буюк огълу, бабасындан эляллыкъ алып, ёлуна реван ола. Кете-кете, алты ай ёл юре ве бир чешменинъ башына барып ете. Бу чешмеден сув дегиль де, сют фышкъырып тура экен. Буюк огълан: «Бизим атнынъ туягъы бу ерге басмаса керек» дей де, бир авуч топракъ алып, сарайгъа къайтып келе. Топракъны бабасына узатып:

– Гедже демей, куньдюз демей, алты ай ёл юрдим, сув дегиль де, сют фышкъырып тургъан чешмеге барып еттим ве мына бу топракъны алып кельдим, – дей.

Падиша, огълунынъ айткъанларына кулюмсиреп, шойле дей:

– Вай-вай, балам, алты ай кетип, бу къадар аз ёл юргенинъ шашыладжакъ бир шей. Мен сют чешмесине къушлукъкъа къадар барып ете эдим.

Бундан сонъ, бабасындан рухсет ве эляллыкъ алып, ёлгъа падишанынъ ортанджы огълу чыкъа. Кете-кете, алты ай ёл юре ве сют чешмеси башына барып ете. Бираз ял алгъан сонъ, кене ёлгъа чыкъа ве алты ай ёл юре. Бара-бара бир чешменинъ башына барып ете. Бу чешмеден сют дегиль де, бал акъып тура экен. Ортанджы огълан: «Бизим атнынъ туягъы бу ерге басмаса керек!» дей де, бир авуч топракъ алып, сарайгъа къайтып келе. Топракъны бабасына узатып:

– Гедже демей, куньдюз демей, он эки ай ёл юрдим, сют дегиль де, бал акъып тургъан чешмеге барып еттим ве мына бу топракъны алып кельдим, – дей.

Падиша, бу огълунынъ айткъанларына да кулюмсиреп, шойле дей:

– Вай-вай, балам, он эки ай кетип, бу къадар аз ёл юргенинъ шашыладжакъ бир шей. Мен бал чешмесине уйлеге къадар барып ете эдим.

Ниает, бабасындан рухсет ве эляллыкъ алмакъ ичюн, падишанынъ узурына кучюк огълу келе. Бу баланы сарайда эр ким Матюв огълан деп биле экен. О:

– Бабам, энди мен кетейим де, – дей.

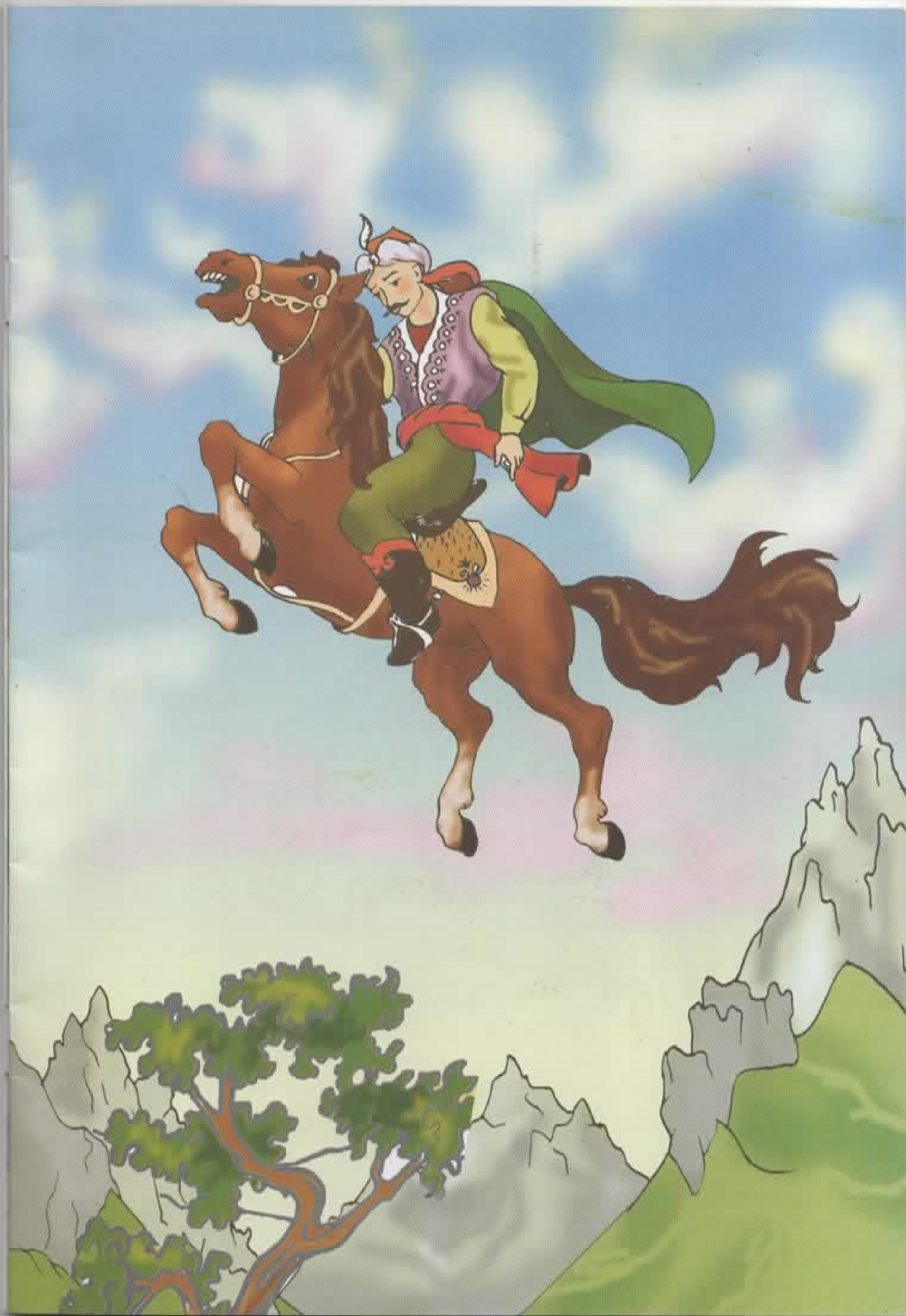
– Агъаларынъ барып кельдилер, бир иш беджермедилер, энди бу иш сен матювге къалдымы? – деп дарыла падиша ве рухсет этмей.

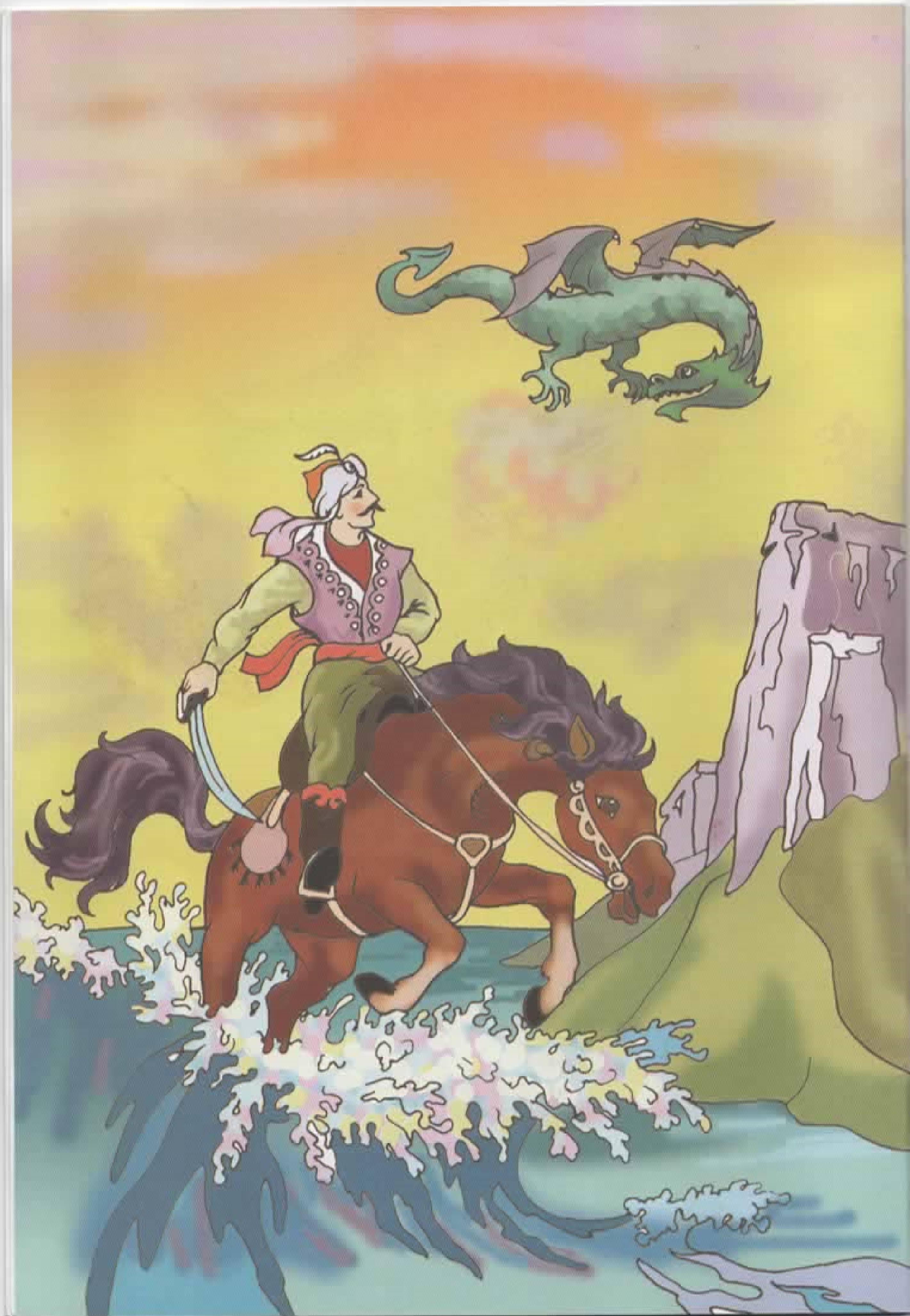
Кучюк огъланнынъ бунъа пек джаны агъыра. Бабасы рухсет этмесе де, атыны алып ёлгъа чыкъа. Бу ат, падишанынъ козьлери сокъурлангъандан берли, къобада къапалы тутула экен. Кучюк огълан гиз-

---

Матюв - бестолковый; недотёпа.

Къушлукъ - время между утром и полуднем.

лиден оны къобадан чыкъара да, къыркъ кунь къыркъ гедже беслеп тута. Бундан сонъ силя-савут такъа, атына мине ве къуш киби учып кете. Ат кеткен сайын сурьат алып, ахры-сонъу авагъа котериле ве уча кете.

Азмы учалар, чокъмы учалар, сынъырны кечелер. Шу ань ат инсанлар киби лаф этмеге башлай:

– Матюв огълан, айт бакъайым, къаерлерге ёл тутасынъ? – деп сорай.

– Бабамнынъ козьлерини савултмакъ ичюн ат туягъы етмеген ерлерге барып, бир авуч топракъ кетиреджем, – дей Матюв огълан.

– Э-э, пек сарп ёлгъа кете экенмиз де! – дей ат. – Зарары ёкъ, барып етермиз. Сен мени къобадан дюнья ярыгъына чыкъардынъ, къыркъ кунь беслеп туттынъ, сенинъ эйилигинъни мен бир вакъыт унутмам. Сени бабанъ сокъурлашкъан ерге алып барырым.

Уча-уча къушлукъ мааллеринде сют чешмесине, уйле мааллеринде бал чешмесине барып етелер, амма токътамайлар. Ниает, падишанынъ козьлери сокъурлашкъан ерге барып къоналар.

– Матюв огълан, энди мени динъле! – дей ат. – Меним туягъым бу ерден узакълашмагъан эди. Шунынъ ичюн топракъны бираз иракътан алмакъ керексинъ. Топракъ алгъанда авадаки махлюкътан сакъът ол!

Матюв огълан топракъ алайым деп ерге эгильгенде, кимдир биреви:

– Эй, Матюв огълан, кель, башта курешейик де, топракъны сонъ алырсынъ, – деп багъыра.

Матюв огълан о якъ бакъа, бу якъ бакъа, кимсе корюльмей, бир даа бакъса не корьсин, авада бир махлюкъ уча. Бу махлюкъ, Матюв огъланнынъ устюне къайнакъ сув бурьке башлай. Башлай амма, махлюкънынъ илекярлыгъыны бильген ат, Матюв огъланнынъ янына келип, фышкъырмагъа башлай ве сувны сувута.

Матюв огълан устю-башы сыланып къалгъанына ачувлана:

– Йигит олсанъ, ерге тюш, авада къопайып тургъанынъ не? – дей. Дей де, махлюкънынъ аякъларындан тутып, оны ерге тартып ала ве къылычыны онынъ башына сильтей. Къылыч кесмей, махлюкъ исе кене авагъа котериле.

– Энди сыртыма мин де, къачып кетейик, – дей ат.

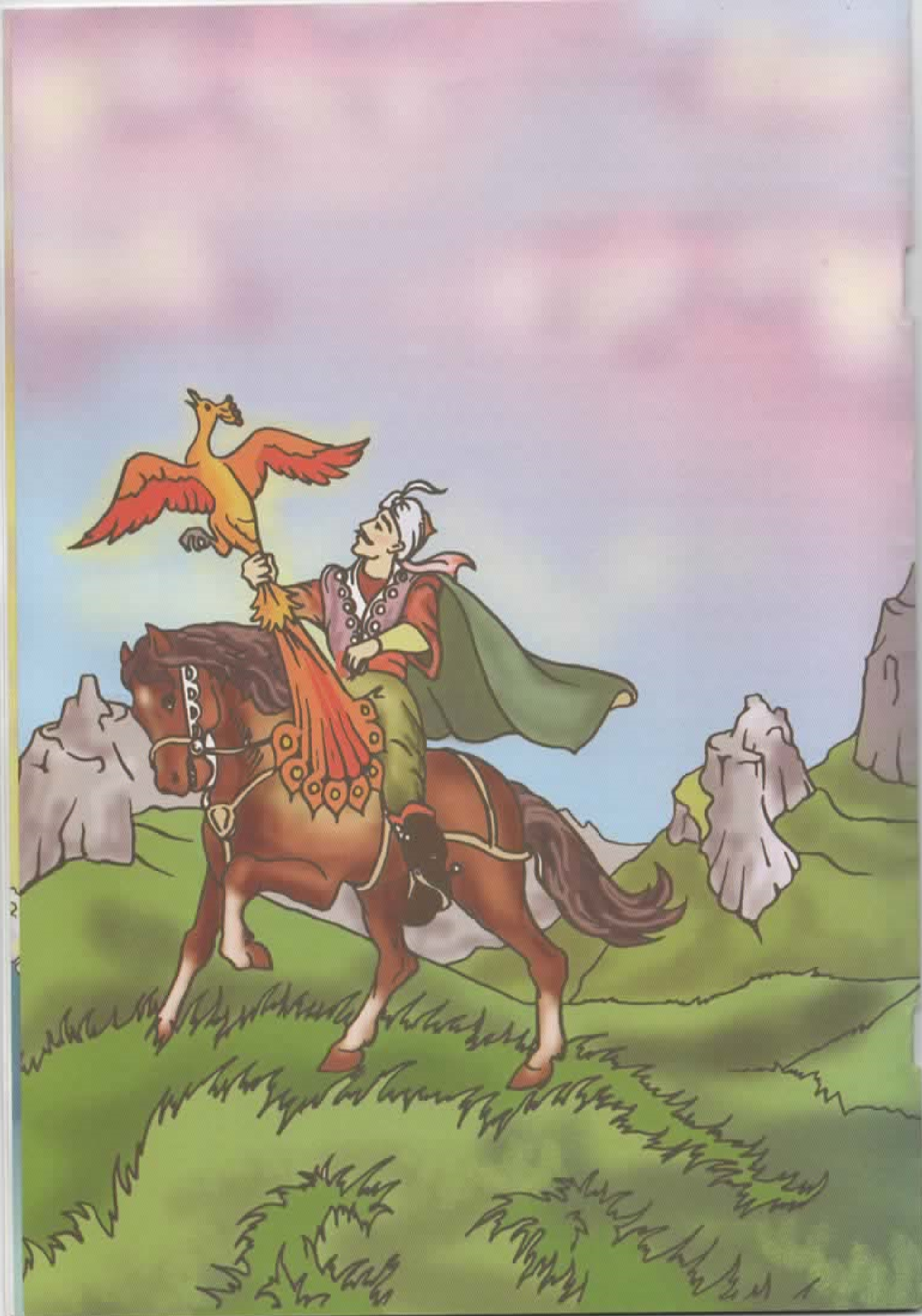
Атнынъ сыртына минип, денъизге кетелер, сувгъа тюшелер. Матюв огълан сув тюбюнде йылтырап тургъан бир шей коре. Алып бакъса, олмайджакъ бир къанат экен. Оны ялыгъа ташлай. Ташлай амма, къанат ерге тийгенинен, орталыкъны яп-ярыкъ эте.

Матюв огълан къанатны джебине къоя. Буны корьген ат:

– Къанатны алма, белясы чокъ олур, – дей.

Матюв огълан атнынь айткъанына къулакъ асмай, къанатны ала.

Махлюкъ - живое существо; тварь.
Сарп ёл - крутая обрывистая дорога.

Матюв огълан аткъа минип узакъ бир падишалыкъкъа кете. Гедже, орталыкъны къаранлыкъ баскъан бир вакъытта, Матюв огълан ярыкъ олсун деп, къанатны бир кенаргъа ташлап, юкъугъа дала. Шу ер падишасынынъ везири бу вакъыт азбаргъа чыкъа, гедженинъ куньдюз олгъаныны корип, шашып къала. «Бу иште бир алямет ёкъмы экен?» деп падишагъа хабер бере. Падиша исе бу хаберни эшиткенинен, везирини ярыкъ чыкъкъан тарафкъа йибере, эр шейни билип кельмесини эмир эте.

Везир бу ёлджуларнынъ янына келе, айдынлыкъ берген къанатны корип:

– Эй, огълан, бу аджайип къанатны къайдан алдынъ? – деп сорай.

Матюв огълан кене матювлигине барып:

– Денъизде ювунгъанда таптым, – дей.

Везир бу къанатнен падишанынъ сарайыны яраштырмакъ истей ве Матюв огъландан бу къанат ичюн не къадар алтын истегенини сорай. Матюв огълан:

– Бу олмагъан шейге алтын берилирми энди, – дей, – керек олса, алынъыз да!

Везир къанатны алып, аман падишанынъ узурына келе. Падиша, къанатны корьгенинен, пек къувана да:

– Бу насыл бир къушнынъ къанаты экен? – деп сорай.

Везир падиша алдында ялтакъланып:

– Эй, падишам, дюньяда ойле бир къуш бар ки, о эм ярыкъ бере, эм де инсанлар киби сёйлене, – дей. – Эгер къушнынъ ялынъыз бир къанатчыгъы бу къадар ярыкъ бере исе, о къуш озюнинъ бинълернен къанатынен сизинъ бутюн падишалыгъынъызны айдынлатып ташлар эди.

Падиша везирнинъ айткъанларынен меракъланып:

– Бу къушны тутмакъ мумкюн дегильми? – деп сорай.

Везир:

– Неге мумкюн олмасын, бу къанатны тапкъан адам, къушны да тута билир, – деп джеваплана. – Эмир беринъиз, о тарафыны мен озюм беджеририм.

Падиша эмир бере, везир исе бу эмирни Матюв огълангъа бильдире, эгер учь кунь ичинде къушны тутып кетирмесе, башы кеседжегини айта.

Матюв огълан не япаджагъыны бильмей ве атындан акъыл сорай.

– Къанатны алма, белясы чокъ олур, деген эдим, динълемединъ, энди менден акъыл сорайсынъ, – деп ачувлана ат. – Не япайым, кене ярдым этеджектирим даа. Бар да, падишадан бир ат исте. Сонъ бу атны ялы кенарына кетирип соярсынъ. Атнынъ багърыны темизлеп, онынъ ичине озюнъ кирерсинъ.

Алямет - признак, примета, знамение, предзнаменование.

Матюв огълан шай да япа. Атнынъ ичине кирип, не оладжакъ экен, деп беклеп тура. Азмы беклей, чокъмы беклей, насыл да олса леш къокъусыны дуйып, буюк бир къуш келип къона. Къуш лешни чокъумагъа башлагъанынен, Матюв огълан къап-къач этип, онынъ аягъындан тута. Къуш уркип, къанатларыны кере ве Матюв огъланны авагъа котере. Котере амма, бираз учкъан сонъ къуш тала, таш олып ерге тюшмеге башлай. Ат, бир къач керелер фышнап кучь ала ве окъ киби авагъа котериле, къушны да, Матюв огъланны да сыртына алып, ерге тюшюре.

Къушны падишагъа берелер. Акъшамына бутюн падишалыкъ япярыкъ ола. Бу муджизеге шашып къалгъан халкъ: эр акъшам къонгъан кунеш, бугунь не ичюн батмады? – деп тааджиплене.

Падиша везирини чагъырып, тешеккюрини бильдире ве къушнынъ не вакъыт сёйлене башлайджагъыны сорай.

– Падишам, бу къуш ялынъыз озюнинъ саиби Памукъ къыз олгъанда сёйлене, – дей везир.

Падиша, меракъланып:

– Я о къыз къайдадыр? – деп сорай. – Оны сарайгъа кетирмекнинъ чареси ёкъмы?

Везир, падишанынъ суаллерине джевап къайтарып, шойле дей:

– Памукъ къыз денъиз ортасында яшай. Зан этем ки, къушны кетирген адам, онынъ саибини де кетирир. Эмир беринъиз, къалгъаныны мен озюм беджеририм.

Падиша эмир бере, везир исе бу эмирни Матюв огълангъа бильдире, эгер учь кунь ичинде Памукъ къызны тапып кетирмесе, башы кесиледжегини айта.

Матюв огълан не ападжагъыны бильмей ве кене атындан акъыл сорай.

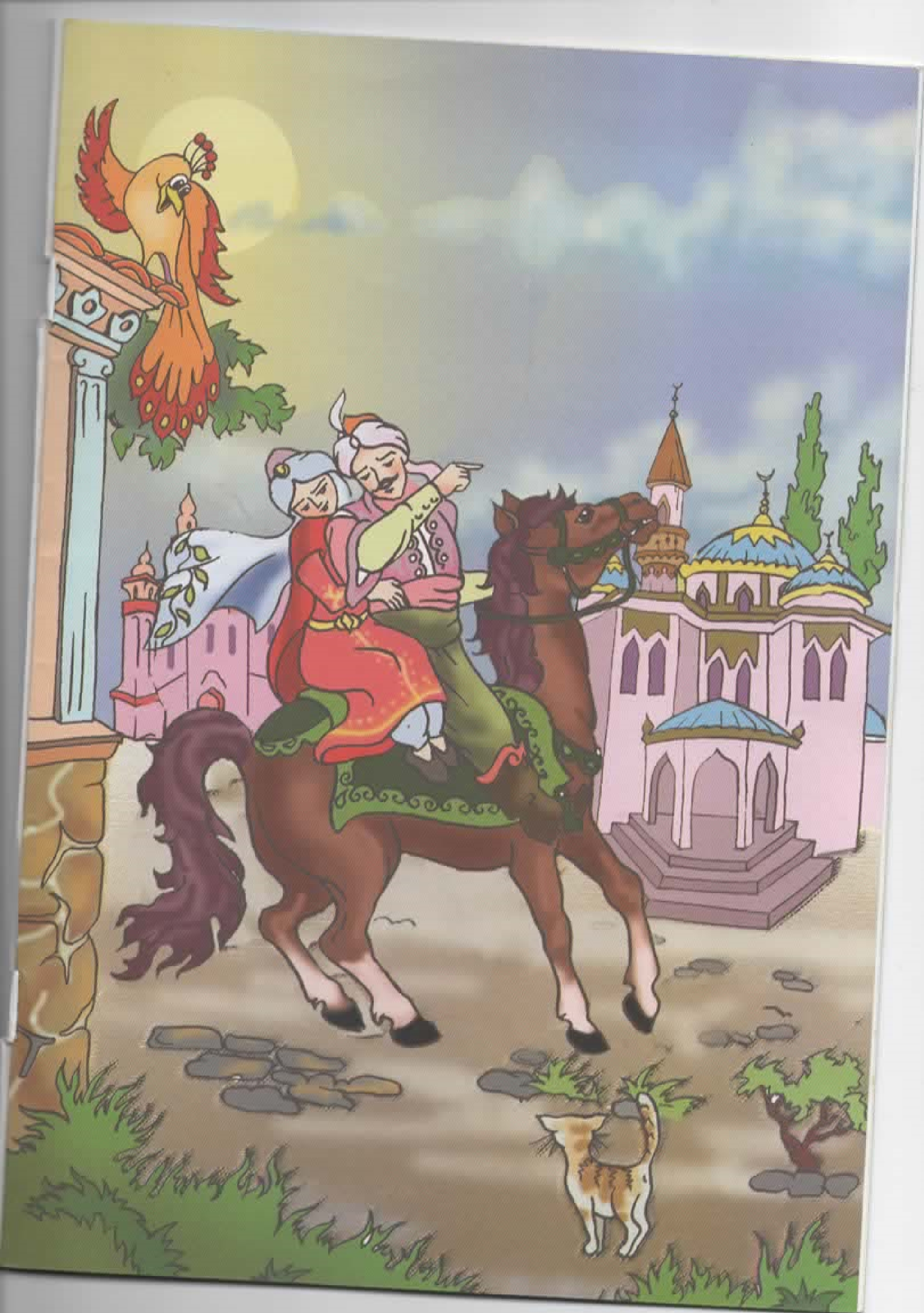
– Ана, озь акъылы етмесе де, сёз динълемегеннинъ алы бойле олур, – дей ат. – Олды-оладжакъ, юрь, Памукъ къызнынъ сарайына кетейик, амма акъылдан чыкъарма, анда баргъан адамларнынъ эписи янып-куйип къала.

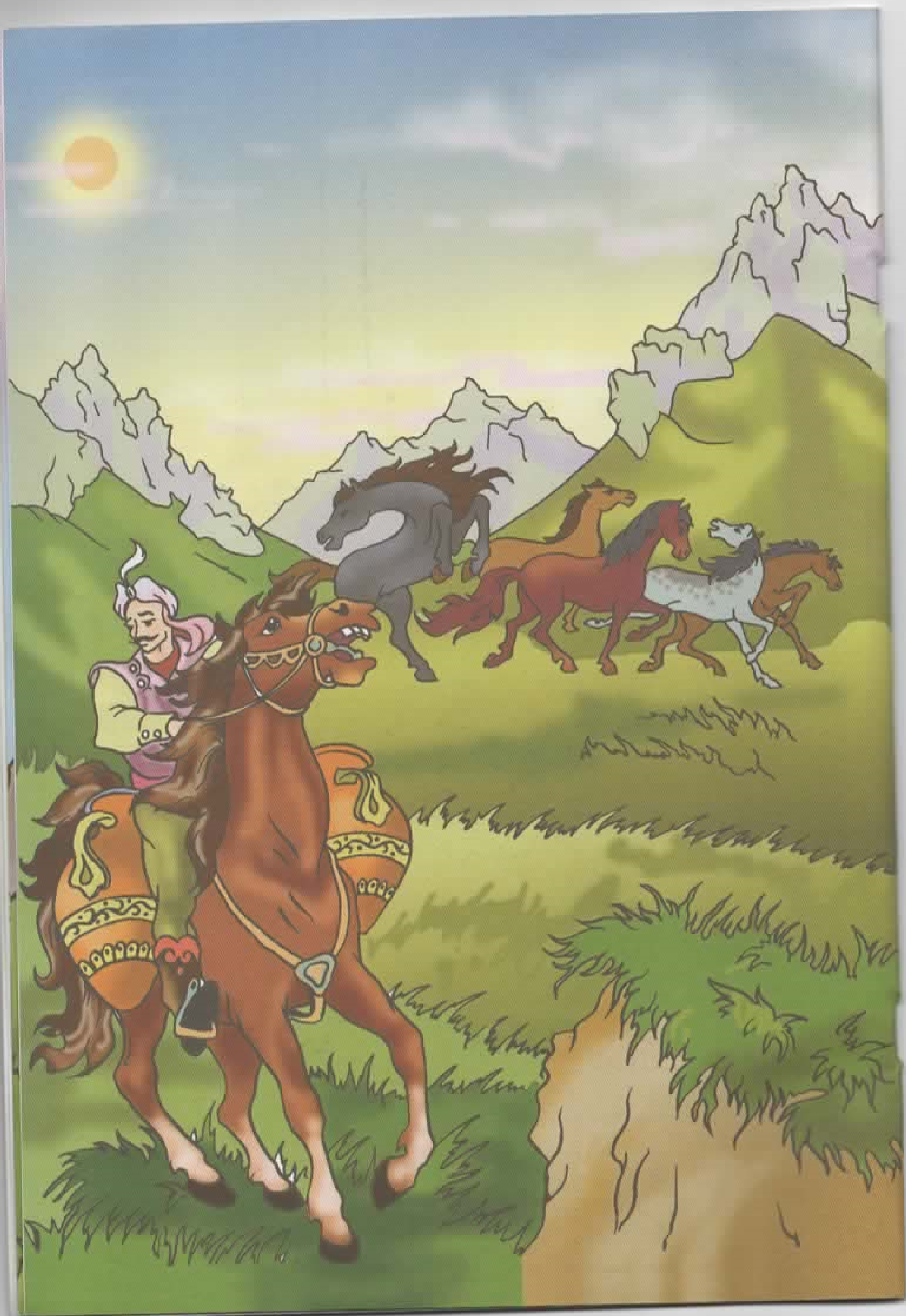
Ат ве Матюв огълан ёлгъа чыкъалар. Денъиз кенарына барып еткен сонъ, ат авелене ве денъиз-дерья бойлап, Памукъ къызнынъ сарайына догъру ёл ала. Азмы кетелер, чокъмы кетелер, аймы кетелер, йылмы кетелер, куньлерден биринде денъиз ортасында акъ бир сарай корелер.

Ат, Матюв огъланны тенбиелеп:

– Сарайнынъ эки къапусы бар, биз йылдырым тезлигинен бир къапудан кирип, экинджисинден чыкъмакъ керекмиз. Сакъ ол, агъыз ачып къалма, сарай ичинден учып кечкенде, Памукъ къызны сачларындан къапышла.

Зан этмек - думать, полагать.
Муджизе - чудо.
Тенбилемек - давать наставления; предупреждать.

Олар, йылдырым тезлигинен сарай ичинден учып кечелер ве Матюв огълан Памукъ къызны алып чыкъа. Сарай ичинде пускюрген алевден онынъ ялынъыз урбалары ве атнынъ ялынлары куе.

Матюв огълан къызгъа бакъа, къыз да бу яшнынъ джесюрлигине шашып, козьлерини онъа тиклеп къала. Бу къыз, памукъ киби, ап-акъ ве бир ютум сув киби дюльбер экен.

Падишалыкъкъа якъынлашкъанда Памукъ къыз:

– Я мени не япаджакъсынъ? – деп сорай.

Матюв огълан оны падишагъа алып бараджагъыны айта. Памукъ къыз бу огъланнынъ сафдиллигине шашып:

– Сен пек матюв бир яш экенсинъ де! Мени падишагъа берген-джек, озюнъе алсанъ олмаймы? – дей.

Олар чёль ичинде токъталып, чадыр къуралар ве бирге яшамагъа башлайлар.

Везир, Матюв огълан Памукъ къызны алып кельгенини ве чёль ичинде яшагъанларыны эшитип, озю сюрип келе ве:

– Памукъ къызны неге чёль ичинде тутасынъ, не ичюн сарайгъа алып бармайсынъ? – деп яйгъара къопара.

Везирнинъ суаллерине, Матюв огълан ерине, Памукъ къызнынъ озю джевап бере:

– Падишагъа айтынъыз, о гъайрыдан йигирми беш яшына кельсин де, сонъ мен онъа къоджагъа чыкъарым.

Бу хаберни эшиткен падиша ачувындан ап-акъ кесиле ве джеми-джемаатны топлап:

– Киши яшарткъан илядж бильмейсинъизми? – деп сорай.

Бильген адам тапылмай. Бу вакъыт везир, озюнинъ акъылданелигинен къопайып:

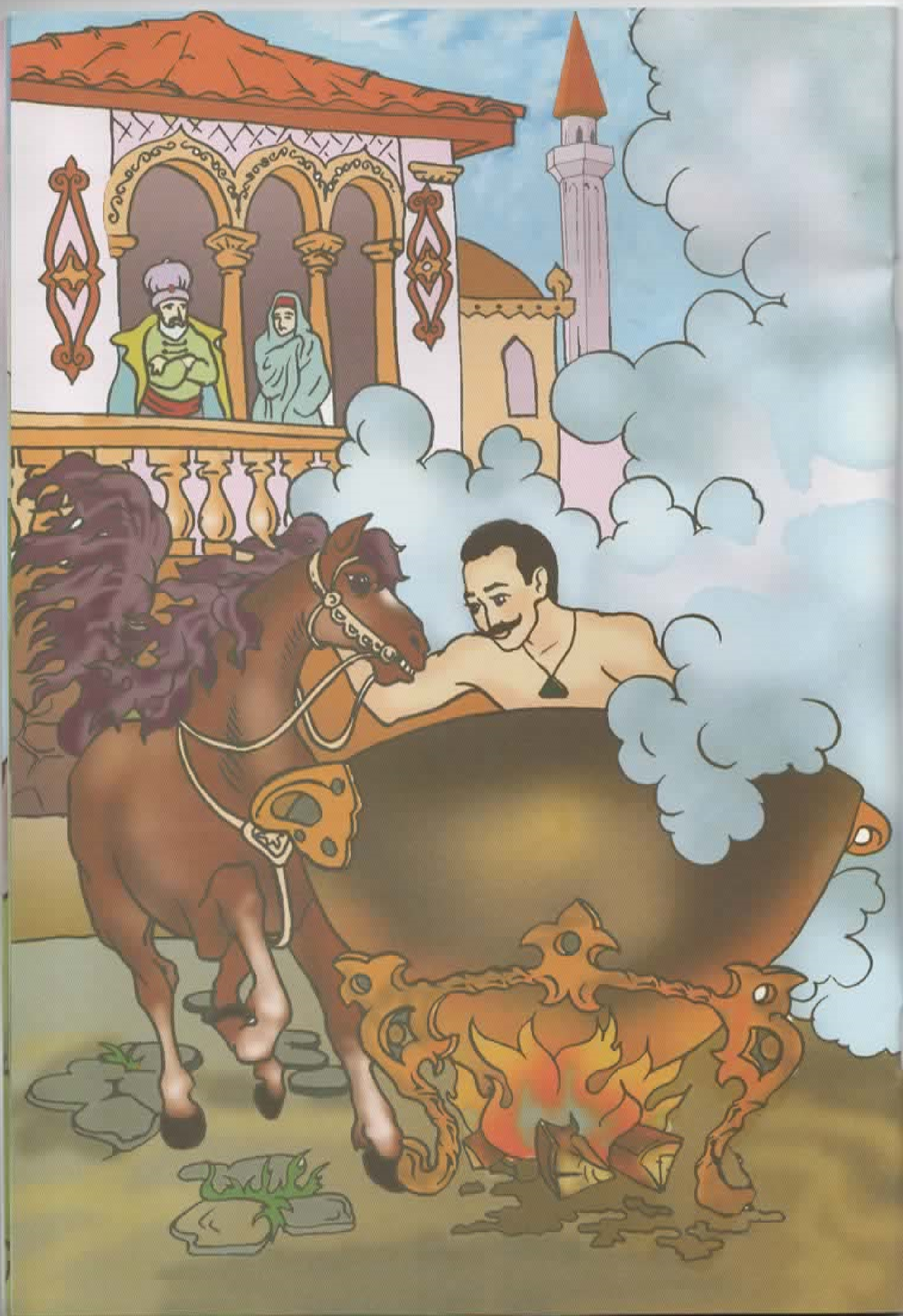
– Меним киби акъыллы бир везиринъиз олгъанда, бу ахмакъларнен акъыл танышып отургъанынъыз не? – дей. – Зан этем ки, Памукъ къызны тапып кетирген адам, сизге яшлыгъынъызны къайтараджакъ иляджны да тапып кетирир. Эмир беринъиз, къалгъаныны мен озюм беджеририм.

Падиша эмир бере, везир исе бу эмирни Матюв огълангъа бильдире, эгер учь кунь ичинде бу иляджны тапып кетирмесе, башы кеси-леджегини айта.

Матюв огълан не япаджагъыны бильмей къала ве кене атындан акъыл сорай.

– Ана, беляларнынъ сонъу етти, – деп къувана ат. – Бу ересинде мен санъа джан-гонъюльнен ярдым этерим. Бунынъ ичюн Къарадагънынъ тёпесине чыкъмакъ керек. Анда къыркъ бие бар. Бу биелерни сагъмакъ, сютюнде ювунмакъ керек. Яшармакъ иляджы иште будыр.

Сафдиль - чистосердечный, честный.
Бие - кобыла (ожеребившаяся).
Чадыр - шатёр; палатка; кибитка; юрта.

Матюв огълан атына мине, йылдызларгъа котериле ве Къарадагъынынъ тёпесине барып тюше. Бакъсалар не корьсинлер, къыркъ дане бие бир ерге топлангъан, отлана юрелер. Къыркъ бириндджи бие оларнынъ башы олып, къаравлап тура.

– Биелернинъ башы бизни якъын биле къоймаз, – дей ат. – Сен анавы сазлыкъ янында терен бир чукъур къаз. Чукъурнынъ тюбюне мен ятарым. Сен шу ерде отлап тургъан сувсыгъырларындан къыркъ данесини сойып, терилеринен меним устюми орть. Биелернинъ башы меним мында олгъанымны дуяр ве мени тишлейджек олып терилерни тишлер. Бу вакъыт биелернинъ эписи бизимки олур.

Шай да япалар ве биелерни Къарадагъдан тюшюрип, падишанынъ сарайына алып баралар. Чоюндаки сют шапырып-копюре башлагъан сонъ, Матюв огълан падишагъа:

– Падишам, чоюнгъа тюшюнъиз, сизни яшартаджакъ бу сюттир, – дей.

Падиша тюшеджек ола амма, джесарет эталмай, башта Матюв огъланнынъ тюшмесини эмир эте. Ат, Матюв огъланнынъ къулагъына:

– Къоркъма, тюш! – дей.

Матюв огълан артыны-огюни тюшюнмеден, озюни къайнап тургъан сютнинъ ичине ташлай. Ат, якъын келип, бутюн кучюнен уфюрмеге башлай. Сют сува ве Матюв огълан ап-акъ ве яп-яш бир йигитке чевирилип, ич бир зарарсыз сют ичинден чыкъа. Буны корьген падиша, яшараджагъына къуванып, аман озюни сют ичине ата. Ата амма, оджакъта алевленип янмакъта олгъан атеш сютни кене шапырта-копюрте ве падиша сют ичинде бурюшип, пишип къала.

Ат, Матюв огълангъа:

– Мин сыртыма! – дей де, оны шу ерден алып къача. Чёль ичинден кечкенде, Памукъ къыз да аткъа мине. Пешлеринден падиша аскерлери къува. Къува амма, о атнынъ артындан ким етер?

Матюв огълан Памукъ къызны озь падишалыгъына алып келе. Бабасына исе бир авуч топракъ – козь иляджы бере. Падиша оны козьлерине сюрткенинен, эр шейни корип башлай ве къувангъанындан Матюв огъланны озь тахтына отурта.

Матюв падиша ола,
Той-дюгюн яптыра.
Торгъай тобугъындан,
Бакъа кишенлигинден,
Пире майындан аш пишире,
Мусафирлер ашкъа шише.

Сувсыгъыр - буйволица.
Джесарет этмек - осмеливаться.